

V této eseji bych chtěl porovnat romány *Důmyslný rytíř Don Quijote de la Mancha* a *Paní Bovaryová*, konkrétně vztahy a konflikty, které panují mezi titulními postavami těchto románů a společnostmi, které obývají. Konflikt jedince a společnosti není v literatuře a obzvláště v románu ničím neobvyklým. Snad lze říci, že právě román, jako umělecká forma vhodná jak pro introspekci, tak pro detailní vnější popisy, je mnohdy předurčen k zobrazování takovýchto konfliktů. Ostatně téma nebezpečného tření mezi jedincem a jeho okolím není v románu ničím novým, ačkoli je důležité zdůraznit, že časem se tato dynamika mění, stejně jako se mění společnosti, ve kterých byly případné texty napsány. Při snaze zjistit, jak konkrétně se tento konflikt projevuje, však brzy narážíme na první problém: je poměrně komplikované nalézt dva romány, dva vzorky z různých literárních období, které by se snažily skrze osudy svých postav komentovat stejný nebo alespoň podobný společenský jev. To však možná překvapivě neplatí pro ony dvě knihy, které se snažím porovnat, přestože je dělí bariéra několika staletí a rovněž výrazného vědeckého a společenského vývoje.

Když se totiž podíváme na „vstupní podmínky“, jakými jsou hlavní postavy na začátku svých příběhů obdařeny (nebo naopak proklety), nelze si nepovšimnout několika paralel. Pokusme se na jejich původ nahlédnout ve vrstvách, začněme tedy od nejobecnějších faktorů, které formovaly jejich identitu, a snad si postupně proklestíme cestu k detailnějším vlivům. Na první pohled nejzřetelnější prvek, který měl na oba protagonisty vliv, je jejich izolovanost, odloučenost od světa. U Dona Quijota ji můžeme vidět v několika variacích doslovně i v lehce přeneseném významu. Jak plný název díla napovídá, děj se odehrává ve středním Španělsku v kraji la Mancha, název, který Španělé převzali od Arabů, v jejichž jazyce se tomuto prostoru říká al-manša, v češtině *bez-vody*. V této oblasti by cestovatel v 16. století (a vlastně dodnes) nenalezl žádná velká centra obchodu ani kultury, ani krajinu, která by vybízela k dobrodružství. To, že se Cervantes rozhodl svého hrdinu spojit s takovýmto místem, lze přičíst i jazykové hříčce. Mancha totiž ve španělštině znamená *skvrna*, tedy něco, co je na obtíž, nedůležité, nicméně nepříjemný následek nehody, něco, co by v ideálním světě vůbec neexistovalo. Kraj onoho neobyčejného rytíře je opakem prostředí, ve kterém by čtenář mohl předpokládat zrod neobyčejných skutků, avšak přesto (nebo právě proto) to bylo zde, kde došlo k přeměně zchudlého šlechtice Alonsa Quijana v rytíře Smutné podoby. Izolovanost la Manchy se navíc odráží v postavě samotné. Tak jak je izolována la Mancha od zbytku Španělska, tak je izolován Don Quijote od společnosti, která mu sice je dostupná, ale z mnoha různých důvodů nepostačující. Zároveň stejně jako je la Mancha *skvrnou* na mapě Španělska, nepatřičný přívěšek tehdy pohádkově bohatého impéria, stejně tak působí Don Quijote ve vztahu ke svému okolí. Tedy nepatřičně, opožděně, jako relikv z mizelé doby.

Podobně ztraceně působí ve svém příběhu Emma Bovaryová. I její osud je z velké míry předurčený izolací, tentokrát sice nikoli izolací dobrovolnou, ale tento fakt nemá v konečném důsledku na její příběh téměř vliv. Důležité však je, že stejně jako onen kastilský rytíř se i Emma Bovaryová naučila pohlížet na svět skrze úzkou štěrbinu, která spojovala její metaforickou poustevnu se světem. Onou štěrbinou mám pochopitelně na mysli literaturu. Zatímco v případě Dona Quijota toto spojení bylo zajišťováno rytířskými romány a básněmi, Emma se uchýlila k romantické, sentimentální četbě. Asi si dokážeme představit rozdíly mezi knihami ženy vesnického lékaře a knihami španělského šlechtice, avšak pro nás je mnohem důležitější to, co je spojuje. V obou románových žánrech jsou vytvářeny světy, které jsou v mnohých ohledech ideální, nebo alespoň světy, ve kterých platí jasně daná, neměnná pravidla. Rytíř vždy porazí černokněžníka, dámy jsou vždy krásné atd. Don Quijote i Emma Bovaryová se postupně stali vězni ve světech, které neexistují, v družné společnosti postav, které se

pro ně staly opravdovějšími než lidé z masa a kostí. A okolí obou protagonistů si je této moci, kterou nad nimi knihy mají, vědomo a snaží se své blízké od jejich vlivu odstříhnout, avšak jejich odloučení od zbytku společnosti se ještě prohlubuje. Přestože již nemají fyzický kontakt s knihami, stále pohlíží na svět prismatem literatury. S tímto vědomím musí být každému čtenáři jasné, že nevyhnutelný střet těchto dvou postav s opravdovým světem bude zvláště brutální.

V předchozích odstavcích jsem se snažil nastínit, že ačkoli Dona Quijota a Emmu Bovaryovou dělí několik staletí, jejich vztah ke světu a společnosti stojí v mnoha ohledech na stejných základech. Nyní se naopak pokusím dopátrat důvodů, proč se jejich reakce na opravdový svět tak liší, přestože jejich výchozí pozice si je v mnohém velmi podobná.

Příběh Dona Quijota začíná poté, co je vypálena takřka celá jeho knihovna a on je donucen zmaterializovat děj svých knih v opravdovém světě. Paradoxně se ukáže, že pustá la Mancha se k tomuto účelu velmi dobře hodí. Quijotova představitost zde funguje jako barva postupně vyplňující bílé plátno, místa, lidé a události díky ní získávají nové významy, ze selek se stávají princezny, z mlýnů obří, z hospod hrady. A tak se ze suché oblasti uprostřed Pyrenejského poloostrova stává místo nabitě nekonečným potenciálem a z Quijota tak najednou není jen blázen hrající si na potulného rytíře, nýbrž jakýsi demiurg, který jen silou svého přesvědčení přetváří krajinu a lidi kolem sebe. Většinou sice tato transformace zůstává jen v Quijotově hlavě, mnohdy má ale i vliv na reálné okolí našeho hrdiny. Pravdivost tohoto tvrzení lze vidět na postavě Sancha Panzy, Quijotova panoše, který se na začátku příběhu nijak neliší od běžného člena la Manchské společnosti a v kontrastu s Donem Quijotem funguje jako provaz, který má rytíře a potažmo vypravěče i čtenáře stáhnout zpět do běžné reality. Zprvu se na výpravu nevydává proto, že by věřil v dobrodružství nebo v rytířské ideály svého pána, nýbrž ho motivuje zejména vidina zisku, vidina, která se mnohdy čtenáři může zdát komická, ale která je pro Sanchu velmi reálná. Přesto se Sancho Panza postupem času naučí stále lépe a lépe orientovat v Quijotově náhradním světě, až na konec sám převezme jeho ideály. U většinové společnosti však Quijotova aktivita nenalézá pochopení, ba naopak se často střetává s přímou agresí. Celým příběhem la Manchského rytíře prostupuje konflikt mezi světem obecným a světem, jak ho vnímá Don Quijote. Světem, který je podle všeho ztracený (proměněný v popel), světem, který se snaží náš protagonista vzkřísit, ale zároveň světem, ze kterého běžným smrtelníkům náleží zahlédnout pouze útržky. Avšak i tyto útržky stačí la Manchským vesničánům k dostatečnému porovnání světa, který fyzicky obývají, se světem, ve kterém se mentálně nachází Quijote. A tato komparace pro reálný svět nevychází zrovna příznivě. Nelze se tedy příliš divit, že když jsou tyto lidi konfrontováni s fragmenty hodnot, o kterých ví, že existují, ale zároveň si jsou vědomi své vlastní neschopnosti se podle nich řídit, že by tyto střípky nejraději vyhodily oknem a vyválely v bahně.

Stejně jako Don Quijote i Emma Bovaryová je schopna jako jediná ve svém okolí žít podle ideálů, které převyšují ji samotnou. Její příběh a její konflikt se společností je však mnohem komornější a intimnější než v případě Cervantesova hrdiny. Její vnitřní drama začíná v okamžiku, kdy se provdá za vesnického lékaře Karla Bovaryho, muže, který je sice schopen zajistit rodinu, ale je naprosto neadekvátní tváří v tvář citovým potřebám své ženy. Nám čtenářům však byl dopřán náhled do jeho života v době před jeho sňatkem, luxus, který ani jedné z jeho žen pochopitelně dopřán nebyl. Kvůli těmto informacím navíc dokáže čtenář být ke Karlu Bovarymu empatičtější a shovívavější než jeho vlastní žena. Tam, kde Emma Bovaryová vidí nedostatek citu, čtenář vidí pouze nedostatek společenské intuice a automaticky sympatizuje s jejím manželem, aniž by vzal v úvahu fakt, že jakožto čtenář zkrátka ví víc než postavy, které má možnost vidět z nahledu. Tato hra se čtenářem se nachází na více místech a tímto způsobem

se reflektuje jedno z ústředních témat knihy – vytváření závěrů na základě chybných, nebo při nejmenším neobjektivních premis. Již bylo řečeno, že náhled titulní postavy na svět byl do velké míry formován pokrouceným světem knih, následkem čehož se snažila reálný svět vměstnat do hranic svých romantických představ. Jedním z klíčových momentů knihy, od kterého je už víceméně jasné, že osud Emmy Bovaryové nebude šťastný, je návštěva plesu, na kterém je sice hlavní hrdinka schopna zapadnout mezi vysokou aristokratickou společnost, ale my jakožto čtenáři víme, že na rozdíl od romantické literatury je v tomto světě a v této době nemožné pro někoho ze středních vrstev se v takovéto společnosti plnohodnotně udržet. Emma Bovaryová se tak ocitla v jakémsi příšerném společenském limbu. Fakticky patřila do středních vrstev se vším, co k tomu patřilo – výchova dětí, poslušnost, ztráta vlastních ambic a vzdání se ideálů. Jak jsem však již zmínil, nejzásadnější charakterovou kvalitou, kterou tato postava oplývá, je schopnost vnímat a držet se ideálů, které jsou větší než ona sama, byť tyto ideály jsou v mnohém povrchní a nezakládají se na realitě. A právě lpění na těchto ideálech jí zamezuje zapojit se alespoň do oné vesnické střední vrstvy, které si jí buď nevšímá, nebo jí přímo pohrdá. Pochopitelně vyvstává i otázka, zda vyšší společnost devatenáctého století ctí ony hodnoty, ve které Ema Bovaryová věří, či pouze používá trochu jiné mimikry než společnost středostavovská, s tím, že v jádru zůstává stejná. Konflikt se společností zde na rozdíl od Dona Quijota neprobíhá aktivně, naopak, hlavní postava se stala obětí velmi rigidních a neprostupných společenských vrstev a dogmat, mezi kterými se zaklínala a již nebyla schopna se vyprostít.

V jádru obě knihy pojednávají o lidech, kteří jsou ve svých společnostech abnormální, jejichž systém hodnot není kompatibilní s jejich okolím. Zatímco však Don Quijote svůj idealismus ventiluje směrem ven, kvůli čemuž bývá reakce jeho nepřátel i jeho blízkých tak vyhrocená, Emma Bovaryová své přesvědčení dusí v sobě, a přestože proti své společnosti nevystupuje otevřeně, ona nekompatibilita se pro ni nakonec stane fatální.

Použitá literatura:

FLAUBERT, Gustave. *Paní Bovaryová*. Přeložil Eva MUSILOVÁ. Praha: Dobrovský, 2015. Knihy Omega. ISBN 978-80-7390-264-3

CERVANTES SAAVEDRA, Miguel de. *Důmyslný rytíř Don Quijote de la Mancha*. Ilustroval Gustave DORÉ, přeložil Václav ČERNÝ. Praha: Československý spisovatel, 2012. ISBN 978-80-7459-057-3.